

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ ДС/СС 05/4-02 бр. 1303/1- XIV/4 30.06.2016. године	
--	--

На основу члана 231. став 1. алинеја 17. и члана 278. Статута Факултета, Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду је на својој VI редовној седници, одржаној дана 30.06.2016. године, донело следећу

О Д Л У К У

Прихвата се Извештај комисије о докторској дисертацији: АГРАРНА ПОЛИТИКА У ЈУГОСЛАВИЈИ (1945-1953), кандидата Срђана Милошевића и одобрава усмена одбрана.

Универзитет је дао сагласност на предлог теме 23.03.2010. године.

Кандидат Срђан Милошевић објавио је рад: *Between Profession and Ideology. Geodetic Profession in Socialist Yugoslavia (1945–1953)*, in: H. Siegrist, D. Müller (eds.), *Professionen, Eigentum und Staat. Europäische Entwicklungen im Vergleich. 19. und 20. Jahrhundert*, Göttingen 2014, 207–329.

<u>Доставити:</u> 1x Универзитету у Београду 1x Комисији 1x Стручном сараднику за докторске дисертације 1x Шефу Одсека за правне послове 1x Архиви	ПРЕДСЕДНИК ВЕЋА Проф. др Војислав Јелић
--	--

Факултет <u>Филозофски</u>	УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ Веће научних области друштвено-хуманистичких наука (Назив већа научних области коме се захтев упућује)
<u>04/1-2 бр.6/126</u> (број захтева)	
<u>1.07.2016.</u> (датум)	

ЗАХТЕВ

за давање сагласности на реферат о урађеној докторској дисертацији

Молимо да, сходно члану 46. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду («Гласник Универзитета», бр. 131/06), дате сагласност на реферат о урађеној докторској дисертацији кандидата

Срђана (Петар) Милошевић

(име, име једног од родитеља и презиме)

КАНДИДАТ

Срђан (Петар) Милошевић

(име, име једног од родитеља и презиме)

пријавио је докторску дисертацију под насловом:

Аграрна политика у Југославији (1945-1953)

61206-

Универзитет је дана 7.07.2015. својим актом под бр 3045/2-15 дао сагласност на предлог теме докторске дисертације која је гласила:

Аграрна политика у Југославији (1945-1953)

Комисија за оцену и одбрану докторске дисертације кандидата

Срђана (Петар) Милошевић

397/2-

образована је на седници одржаној 8.03.2016. одлуком факултета под бр XVIII/35 у саставу:

Име и презиме члана комисије	звање	научна област	установа у којој је запослен
1. др Мира Радојевић	ванредни проф.	историја	Филозофски ф.
2. др Љубодраг Димић	редовни проф.	исто	Филозофски ф.
3. др Момчило Исић	научни сарадник	исто	ИНИС

Наставно-научно веће факултета прихватило је извештај Комисије за оцену и одбрану докторске дисертације на седници одржаној дана 30.06.2016.

Прилог: 1. Извештај комисије са предлогом 2. Акт Наставно-научног већа факултета о усвајању извештаја 3. Примедбе дате у току стављања	ДЕКАН ФАКУЛТЕТА <u>Проф. др Војислав Јелић</u>
---	---

**Наставно-научном већу
Филозофског факултета у Београду**

Одлуком Наставно-научног већа Филозофског факултета у Београду изабрани у комисију за оцену докторске дисертације *Аграрна политика у Југославији (1945–1953)*, коју је написао колега **Срђан П. Милошевић**, слободни смо да поднесемо следећи

ИЗВЕШТАЈ

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Срђан Милошевић је рођен 29. јула 1982. у Чачку, где је 2001. године завршио гимназију. Исте године уписао је студије историје на Филозофском факултету у Београду. Дипломирао је јула 2007. године на Катедри за историју Југославије, одбравивши дипломски рад *Идеолошке основе аграрне реформе у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца*. Студије је завршио с великим успехом, као један од најбољих студената у генерацији, о чему сведочи и просек оцена на испитима (9,97) и дипломском раду (10). У децембру 2007. уписао је докторске студије историје на Филозофском факултету у Београду, а две године доцније, у децембру 2009, постао сарадник Института за новију историју Србије. На докторским студијама је с највишим оценама положио све предвиђене испите и октобра 2009. године одбранио предлог теме докторске дисертације *Аграрна политика у Југославији (1945–1953)*.

Као студент на основним студијама Срђан Милошевић је добио награду владе Норвешке, намењену успешним студентима у Србији (2005) и стипендију Града Београда (2005), а као студент докторанд стипендију Министарства науке и технолошког развоја Републике Србије (2008). Током студија био је млађи сарадник и асистент у ИС Петница, с којом је после завршетка студија наставио сарадњу као стручни сарадник, а од 2013. године и као члан Програмске комисије семинара за историју. У стручном погледу усавршавао се и у Немачкој, где је у више наврата боравио као гост Института за студије културе у Лајпцигу, с којим је 2006–2008. године сарађивао на пројекту компаративног истраживања структуре земљишног власништва у Пољској, Румунији и Југославији. Осим тога, био је сарадник на истраживачким пројектима Универзитета Сорбона, Универзитета Оксфорд и Центра за напредне студије у Софији, бавећи се питањима идентитета, традиција, културе сећања и земљишних односа. Као истраживач-приправник, а потом и истраживач-сарадник Института за новију историју Србије био је ангажован на пројекту *Срби и Југославија: држава, друштво и политика* (2010), а потом на пројекту *Традиција и трансформација: историјско наслеђе и национални идентитет Србије у 20. веку*, који

финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. У периоду од 2013. до 2015. године био је члан Редакције за публикавање историјских извора Института за новију историју Србије.

Резултате својих истраживања представљао је у рефератима поднетим на већем броју домаћих и међународних конференција, одржаних у Србији, Немачкој, Данској, Босни и Херцеговини, Пољској и Бугарској. У научним часописима и зборницима радова објавио је двадесетак чланака и других прилога, те већи број приказа. Аутор је књиге *Историја пред судом. Интерпретација прошлости и правни аспекти у рехабилитацији кнеза Павла Карађорђевића* (Београд 2013). Осим тога, написао је више историографских одредница у *Српској енциклопедији* и *Српском биографском речнику*. Говори енглески и француски језик.

Определивши се за истраживачки рад, Срђан Милошевић је тежиште научног и стручног интересовања поставио на важне теме и проблеме савремене историографије: аграрно и сељачко питање у српској и југословенској држави, историју историографије, методологију истраживања у историографији и историјску антропологију.

На првом месту издвојили бисмо истраживања аграрног и сељачког питања у Србији и Југославији, о чијем значају сведочи већ и податак о изузетно високом проценту сеоског становништва у структури српског и југословенског друштва (у периоду између два светска рата чак до 80%). Проучавајући ову веома захтевну и сложену тему, Срђан Милошевић је пажњу обратио на земљорадничку суштину државе, идеолошке оквире аграрне реформе у Краљевини Југославији, специфично схватање власништва над земљом у социјалистичким државама и друштвима, као и на аграрну политику југословенске државе у првој деценији после Другог светског рата.

Други тематски круг његових интересовања везан је за једну од данас веома актуелних тема, проистеклу из настојања историјске науке да се изнова суочи са прошлошћу и преиспита ставове које је имала према њој, посебно се бавећи ревизионизмом, својим до сада пређеним путем и отварањем расправе о савременим методологијама историографских истраживања. Укључујући се у ову дебату, Срђан Милошевић је историчарској и широј јавности представио неке од својих већ формираних погледа на ове научне изазове.

Подједнако важним делује његово занимање за историју историографије, историјску антропологију и критичко издавање историјских извора.

Бавећи се тим темама, колега Милошевић је показао ширину научних интересовања, добро познавање историографске литературе, нарочито теоријско-методолошке, приметну критичности у сагледавању проучаваних проблема, сигурност у изношењу заузетих ставова и модерност у стручном језику. Сви поменути квалитети уверавају нас да је свестран и плодан истраживач, чији су радови већ препознатљиви у домаћој историографији.

Врхунац његових истраживања у овом тренутку представља завршена докторска дисертација *Аграрна политика у Југославији (1945–1953)*, у чију је израду уложен огроман труд, који се у квантитативном погледу може потврдити чињеницом да је настала на мноштву историјских извора и релевантне литературе. Када је о историјским изворима реч, по сазнајном квалитету најзначајнија су документа похрањена у Архиву Југославије, у коме је колега Милошевић анализирао 28 фондова. Притом, нарочито се издвајају следећи фондови: Савет за пољопривреду и шумарство Владе ФНРЈ, Привредни савет ФНРЈ, Савезна планска комисија, Комисија државне контроле, Кабинет Маршала Југославије, Министарство трговине и снабдевања Владе ФНРЈ, Министарство државних набавки Владе ФНРЈ, Савет за промет робом Владе ФНРЈ, Комисија за аграрну реформу и колонизацију, Главни задружни савез ФНРЈ, Комитет за задругарство Владе ФНРЈ, Социјалистички савез радног народа Југославије и други. Осим домаћих архивских извора, корисним су се показали и извештаји које су о ситуацији у Југославији саставили француски дипломати, а који су откривени у фонду Министарства спољних послова Дипломатског архива у Паризу. Документа проистекла из рада америчких и британских дипломата углавном су пронађена на интернету.

Проблем немогућности истраживања у републичким центрима југословенске државе, чија би архивска грађа могуће допринела квалитету ове докторске дисертације, делимично је умањен чињеницом да су се централни органи налазили у Београду, као и већим бројем објављених историјских извора. Јер, колега Милошевић је користио преко 30 зборника различитих докумената, законских аката, записника, извештаја и статистика. Као изузетно важне изворе сазнања употребио је и преко стотину стручних и публицистичких текстова, говора и политичких списа најзначајнијих идеолога села, као и најутицајнијих твораца социјалистичког друштва и креатора аграрне политике коју је формулисала револуционарна власт. У том погледу много су му помогли дневници и мемоари, међу којима треба истаћи успомене Светозара Вукмановића Темпа.

Као и у већини других докторских дисертација чија тема „припада” новим вековима, богатим штампом и периодиком, та врста извора заступљена је и у докторату колеге Милошевића, који је прегледао преко 50 различитих новина и часописа. Неки од њих штампани су у дужем периоду или, пак, били уско специјалистички, намењени привреди и аграру, док се из других може сагледати политика коју су према селу осмишљавале како југословенска краљевина, тако и социјалистичка Југославија.

Попис коришћене литературе изузетно је обиман и изложен на 12 страница, а обухвата књиге и расправе публиковане на српскохрватском, српском, словеначком, енглеском, руском, француском, немачком и италијанском језику. С обзиром на сложеност проучаваног проблема, поред историографске морала је бити консултована правна, социолошка и политиколошка литература, што овој докторској дисертацији даје извесну мултидисциплинарност и природно је обогаћује.

2. Предмет и циљ дисертације

Од раних цивилизација па до данашњих дана аграрно питање једно је од најзначајнијих друштвено-економских питања, које је у различитим епохама решавано на различите начине, пре свега у погледу уређења својинских односа и начина коришћења земље. Предлагана и опробавана решењепочивала су на разноврсним материјалним основама, нивоима привредног развоја и идеолошким полазиштима. Истовремено, питање земље никада није остајало само у кругу економских, правних или политичких решења, већ се за њу везивао и читав сплет друштвених вредности и веровања.

Када је реч о балканским друштвима, па и о југословенском, њихов претежно аграрни карактер још више оснажује потребу за истраживањем аграрног питања и аграрне политике. Између 70% и 80% сеоског становништва представља чињеницу која ту тему чини једном од суштинских за разумевање југословенског друштва, нарочито у случају Србије. Ратна разарања, уништавање привредних и индустријских постројења, ратне миграције становништва из града ка селу током Другог светског рата и други проблеми утицалису на то да се аграрни карактер друштва у току рата додатно појача.

Појам „аграрна политика” обухвата доношење прописа и спровођење поступака које предузима носилац друштвене моћи, односно вршилац власти, с циљем регулисања аграрних односа и решавања аграрног питања, у суштини да би одржао, реформисао или потпуно изменио постојећу аграрну структуру. У претежно аграрној земљи, то питање има изузетан значај, а у оној која је искусила и „социјалистичку изградњу” посебно је сложено. У српској и југословенској историографији, међутим, није било пуно покушаја да се детаљно и свестрано обраде теме из аграрне историје. Када су слични напори и чињени, углавном су остајали у домену интересовања за ранија историјска раздобља. Период социјалистичке Југославије, пак, у области аграрне политике представља веома важну и истраживачки изазовну епоху, првенствено због темељних промена које су се догодиле током и после Другог светског рата. Ипак, проблеми који су привлачили пажњу историчарамахом су били везани за аграрну реформу и колонизацију, обавезан откуп и, у знатно мањем обиму, колективизацију. Управо због тога, постојала је потреба историографског истраживања општих основа аграрне политике у њиховој обухватности, с акцентом на однос аграрне политике према сељачком поседу, као аграрној структури која је у првим, формативним фазама социјалистичке аграрне политике и била у средишту њене пажње. Јер, откуп, аграрна реформа, колективизација, контрола цена и друге мере власти суштински су, у већој или мањој мери, погађале сељака и његов посед, а та је чињеница била условљена раскораком између затеченог стања – доминације ситног сељачког поседа, и плана будућег развоја, тј. стварања државне, друштвене својине.

Према схватању носилаца револуционарне власти, питање уређења аграра имало је једну од кључних улога у њеном учвршћивању с обзиром на то да је посматрано као препрека на путу ка главном циљу – индустријализацији земље. Социјалистичка мисао

начелно је оспоравала индивидуално власништво, а потом је друштвена стварност у пракси ставила на пробу идејна полазишта комунизма у његовој марксистичко-лењинистичкој варијанти. Промене и противречности у проналажењу решења за аграрне проблеме, омеђени идеологијом с једне и стварним социјалним условима с друге стране, били су због тога један од предмета овог истраживања.

Истраживање аграрне политике у посматраном периоду ставило је у средиште пажње сељака и његов посед, најпре отуд што су сељак и његово домаћинство били на удару идеолошког апарата у процесу „социјалистичке изградње села“ и зато што су други видови аграрне политике у многоме зависили од односа власти према сељаштву. Поред тога, реч је о посебно осетљивом питању, будући да су сељаштво и ситан сељачки посед представљали битну саставницу идентитета југословенског друштва, без обзира на његову унутрашњу етничку, економску и сваку другу разуђеност.

С обзиром на то да социјалистичко друштво припада изразито идеологизованим друштвима, идеолошки апарат Комунистичке партије и њени ставови према сељаштву и проблему аграра морали су бити детаљно истражени. Уз то, предмет овог истраживања били су и модернизацијски донети аграрне политике. Увођење механизације, школовање „кадрова“, сређивање земљишних књига и други несумњиви модернизацијски искораци, праћени су откупом, аграрном реформом и колективизацијом сељачких поседа, што је наметнуло питање о могућностима успешне модернизације насупрот постојећим, деценијама раније успостављеним односима, пре свега својинским. Другим речима, постављено је питање да ли је социјалистичка аграрна политика, вршена супротно вољи и очекивањима сељаштва, неретко уз отпоре, уопште била могућ оквир модернизације.

Хронолошки оквир истраживања, период од 1945. до 1953, представљао је најдинамичнију етапу развоја аграрне политике, у којој се уочавају бар две фазе: од краја рата до 1948–1949, када су на селу толерисани „капиталистички односи“, и од 1948–1949. до 1953. године, када се приступило колективизацији. Тај совјетски модел колективизације коначно је напуштен 1953. године, када је започела изградња аутентичног модела југословенске социјалистичке аграрне политике и, могло би се рећи, њена трећа фаза. Осим тога, 1953. година представља прекретницу и у погледу раскида с дотадашњим идеолошким системом опорезивања индивидуалног сељачког газдинства, те преласка на опорезивање по катастарском приходу, што је дало непосредну потврду одустајања од колективизације на селу и прихватања приватне својине као реалности.

Најопштији циљ ове докторске дисертације било је реконструисање аграрне политике у Југославији у посматраном хронолошком оквиру и давање доприноса ширењу научних знања о једном значајном проблему током преломног периода југословенске историје. Будући да је аграрна политика изучавана углавном парцијално, и просторно и тематски, било је потребно да се истражи у својој обухватности, што олакшава бољеразумевање историјских процеса који су карактерисали изградњу социјализма у

Југославији. Посебно значајан циљ представљало је утврђивање практичних домета идеолошког мишљења, које је чинило основу за вођење аграрне политике. Склона самопреиспитивању и компромису са стварношћу више него што би се претпоставило, идеологија у складу с којом је формулисана аграрна политика изнудила је нужност да се реконструишу различити правци, карактер и мотиви очигледних промена у решавању једног значајног социјално-економског питања и продубе научна знања о теми која је до сада само делимично обрађивана. Важан задатак овог истраживања садржан је и у томе да поменуте промене у аграрној политици објасни и контекстуализује, у унутрашњем и у спољнополитичком оквиру, имајући у виду карактер односа са СССР и западним државама. Посматрано у контексту специфичног наслеђа у погледу аграрних структура, истраживање аграрне политике социјалистичке Југославије наметнуло је и поређење с претходном епохом. С друге стране, није се могло занемарити да је из СССР стизала жестока критика због „опортунизма“ југословенских комуниста према селу, а са Запада упозорење о „забрињавајућем“ односу нових власти према сељаштву и његовој земљи. Значајно је, такође, било утврдити да ли је и у којој мери социјализам донео модернизацију на селу.

Напокон, циљ је био и да се преко појединачних сећања и књижевних обрада тема везаних за последице аграрне политике утврди однос између реалне историје и постојећих представа о прошлости. Посебан изазов чинио је задатак да се истражи сукоб између вредносног система сељаштва и револуционарних мера комунистичких власти.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Темељно полазиште овог истраживања чинило је неколико хипотеза, међу којима је на првом месту била претпоставка о превасходно идеолошком исходишту аграрне политике у Југославији од 1945. до 1953. године. Према следећој важној тези, аграрна политика је у посматраном периоду у своје средиште постављала проблем сељачког газдинства, настојећи да ту друштвену и аграрну структуру трансформише у складу с потребама социјалистичког развоја. Сви процеси преко којих је реализована односили су се на трансформацију сељачког поседа као предуслову свих других мера аграрне политике, због чега је до 1953. године управо то питање првенствено и решавано.

Југословенска аграрна политика је током 1945–1953. године прошла кроз неколико фаза: од почетног толерисања капиталистичких односа на селу и релативно високог земљишног максимума, преко покушаја брзе колективизације, до поновног враћања на толерантан однос према приватном поседу, ограниченом на 10 хектара. Осцилације су биле изазване потребом да се планиране мере коригују или чак темељно мењају пред изазовима стварног стања. Јер, тражена је најприхватљивија формула за решавање аграрног питања, што је за последицу имало веома драматичне преокрете, изазване

сукобом идеолошког догматизма са стварним потребама и карактеристикама друштва. Најважнији задатак социјалистичке изградње села био је да се, у складу са социјалистичким учењем, најпре кроз аграрну реформу изврши прерасподела земље и учврсте мали поседници, а потом да се изврши колективизација, у складу са законитостима друштвеног развоја, како их је социјализам дефинисао.

Доминантно аграрни карактер Југославије, како предратне тако и послератне, утицао је на специфична решења у аграрној политици послератног периода, чиме је ублажаван револуционарни карактер мера нових власти. Једно од полазишта у истраживању било је и то да је у стварности, с обзиром на преовлађујући ситни сељачки посед, било мање револуционарних преокрета него што се обично представља. Штавише, усред револуционарних превирања могли су се уочити вредносни континуитети с претходном епохом, чак и на нивоу власти, нарочито до 1948–49. године. Ово потврђује пример аграрне реформе, која је и у међуратном и у послератном периоду извођена под општим начелом готово свих сличних процеса у савременој историји: „Земља припада онима који је обрађују”. Идеје о дефинисању земљишног максимума и праву државе на „социјално одговорно” ограничавање својинских права такође нису представљале потпуну новину, насталу тек с појавом социјализма. Из тих разлога је претпостављени динамични однос између наслеђених структура и револуционарних мера кориговао доста грубу оцену о комунистима који су идеолошки поништавали све тековине прошлости.

Када је реч о модернизацијским дометима аграрне политике, пошло се од претпоставке да су имали сасвим ограничено дејство, како због отпора који је пружало сељаштво тако и због чињенице да је сама власт у суштини била неодлучна у погледу предузиманих мера.

Завршавајући своје истраживање и уобличавајући стечене резултате, колега Милошевић је потврдио и историјским аргументима потврдио изнете научне претпоставке.

4. Кратак опис садржаја дисертације

Докторску дисертацију колеге Срђана Милошевића чини неколико складних целина.

У *Предговору* (стр. I–XXX) је дато детаљно образложење истраживане теме, те указано на стање њене проучености и домете досадашње историографије. Осим тога, пружен је исцрпан увид у расположиве и коришћене историјске изворе, с акцентом на њихов сазнајни квалитет. Напокон, образложен је примењени методолошки модел, као и структура докторске дисертације.

Након *Предговора* изложено је неколико хронолошко-проблемских целина.

У првом поглављу, чији је наслов *Историјско наслеђе* (стр. 1–151), анализирано је више значајних проблема: аграрна структура и аграрна политика међуратне Југославије, ставови КПЈ према сељаштву у међуратном периоду, промене у аграру за време Другог светског рата и ставови КПЈ према сељаштву током ратних година. Важност овог поглавља веома је велика, првенствено отуд што детаљно приказује наслеђено стање, укључујући и чињеницу да је преовлађујући ситни посед био далеко више од економске категорије, будући да је имао дуг историјски континуитет, који је морао утицати на обликовање послератне аграрне политике. Штавише, показало се да су се у периоду непосредно по завршетку рата на значајним местима везаним за аграрну политику налазиле чак и личности које су се истим питањима бавиле и у међуратном периоду.

Друго поглавље, *Идеолошке и политичке основе аграрне политике у Југославији 1945–1953. године* (стр. 152–333), посвећено је кључним идеолошким претпоставкама аграрне политике. Суштински, обухвата анализу учења Карла Маркса и Фридриха Енгелса, совјетског искуства и настојања југословенских комуниста да, баштинећи марксистичко-лењинистичка учења, пронађу „сопствени пут у социјализам“. Уз то, приказани су институционални нормативни оквири аграрне политике, односно законска основа, органи управљања пољопривредом, органи аграрне реформе и колонизације, откупни органи и предузећа, државна пољопривредна добра, пољопривредно-машинске станице, научне и огледне установе.

У оквиру трећег поглавља, под насловом *Главни процеси* (стр. 334–483), говорено је о најзначајнијим видовима аграрне политике у пракси социјалистичке Југославије током посматраног периода: проблемима обавезног откупа, аграрне реформе и колонизације, колективизације и задрugarства.

У четвртном поглављу, *Идеологија у пракси* (стр. 484–581), исцрпно су анализирана три крупна питања: улога КПЈ и Народног фронта у спровођењу аграрне политике на селу, аграрна структура (пољопривредно становништво и индивидуална газдинства) и пољопривредна производња, укључујући приказ пољопривредних површина, инвестиције и кредите, обраду земље, заштиту биља и постигнуте резултате.

Пето поглавље, *Ка новој фази аграрне политике* (стр. 582–622), посвећено је преиспитивањима и анализи идеологије и резултата послератне аграрне политике, који су довели до нових институционалних оквира, теоријско-идеолошког и практичног удаљавања од колективизације и доношења Закона о земљишном фонду општенародне имовине. Из тих разлога, година 1953. доиста представља важну прекретницу и почетак нове фазе аграрне политике у Југославији.

Шестопоглавље, *Образовање у области аграра: од послератних течајева до заокруженог образовног плана* (стр. 623–654) приказује низ мера које су државни органи предузимали како би решили проблем недостатка стручњака као једног од горућих у ометању развоја пољопривреде. Од 1945. до 1953. године учињени су значајни напори да

се обезбедикако пољопривреднообразовање сељаштва тако и школовање стручњака у области аграра.

У седмом поглављу, *Промене у пореском систему као израз заокрета у аграрној политици према сеоском поседу* (стр. 655–687), посебна пажња посвећена је развоју и усавршавању катастра земљишта и земљишних књига, као предуслова за модерно регистровање земљишта. Кроз ту активност уочена је контроверза социјалистичке политике на селу, која је, поред жељене колективизације, пуно чинила на модернизацији управо оних области које су важне за бележење својинских односа: ревизији земљишних књига и израђивању катастра земљишта. Током посматраног периода донети су први закони о порезима, креирани према очекивањима у аграрној политици, а потом и Основни закон о друштвеном доприносу и порезима, који је најавио нову пореску политику.

С обзиром на то да је аграрна политика имала огромне последице на свакодневни живот и судбине људи, осмо поглавље, чији је наслов *Послератно село у сећањима савременика и у књижевности* (стр. 688–709), показује литерарну обраду ових процеса, сећања савременика и породичне историје. Могло би се рећи да је посвећено односу између историјског научног знања и онога што се с мање или више оправданости назива колективним историјским памћењем.

На крају ове докторске дисертације дат је исцрпан и за даља размишљања подстицајан *Закључак* (стр. 710–725), те прецизан попис *Извора и литературе* (стр. 726–747). Осим тога, дисертација је обогаћена и низом драгоцених прилога, већим делом табеларних приказа важних статистичких и других података, који могу бити коришћени и као историјски извори.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Колега Срђан Милошевић је својом докторском дисертацијом умногоме унапредио досадашња знања о аграрној политици коју су осмишљавале револуционарне власти, често растрзане између својих идеолошких одређења и ограничења с једне стране, а с друге суочене с историјским наслеђем и континуитетима у власничким односима који су се одупирали новим решењима. Постојећа истраживања о обавезном откуп, аграрној реформи, колонизацији, задругарству и колективизацији унапређена су новим приступом и стављањем у контекст најшире схваћене аграрне политике. Осим тога, као ни у једном другом раду, чија је тема сродна овој, није извршена тако темељита анализа идеолошких основа владајуће партије, њених идејних узора и покушаја да пронађе пут најпримеренији југословенском друштву, нити је толико свеобухватно поређено искуство југословенске краљевине с искуством њене социјалистичке наследнице. Аграрна политика проучавана је из многобројних посматрачких углова: од

идеје до праксе, од тврдокорности до увиђања погрешака, од почетних полазишта до законодавства и његове еволуције. Напокон, резултат овог истраживања представља важан искорак у правцу друштвене историје, још увек недовољно развијене, поготово када је реч о социјалистичкој Југославији. С обзиром на то да су ради постизања што комплетнијих и слојевитијих циљева коришћени различити историјски извори и литература која надмашује историографску, освојена сазнања примењива су и у другим научним дисциплинама, сродним историографији, нарочито социологији и политикологији. Посебно би требало нагласити да је колега Милошевић изузетно добар писац, јасан у излагању и са способношћу да о сложеним истраживачким питањима, попут анализа идеолошких праваца, правничке проблематике и финансијско-пореске политике, пише једноставно и разумљиво. На другим местима, пак, као када је реч о појединачним и породичним драмама, показивао је способност емпатије и готово књижевни дар.

6. Закључак

Након упознавања са завршеним текстом докторске дисертације *Аграрна политика у Југославији (1945–1953)* колеге **Срђана П. Милошевића**, Комисија је закључила да њен садржај и структура одговарају одобреној пријави, те да су анализирана сва питања претходно утврђена као истраживачки проблем. Комисија такође закључује да ова дисертација по свом истраживачком домету и сазнањима стеченим о једној изузетно важној историјској теми представља оригинално и самостално научно дело, те да су се стекли сви потребни услови за њену јавну одбрану, на којој ће бити изречена појединачна мишљења и сугестије.

С поштовањем,

Београд, 18. април 2016. Комисија:

Др Љубодраг Димић, редован професор
Филозофски факултет, Београд

Др Момчило Исић, научни саветник
Институт за новију историју Србије, Београд

Др Мира Радојевић, ванредан професор
Филозофски факултет, Београд